

**TUTUNAMAYANLAR'DA ŞİZO-ÖZNE İNŞASI BAĞLAMINDA
YERSİZYURTSUZLAŞMA¹**

Suphi KESKİN*

ÖZET

Tutunamayanlar (2015) romanı Turgut Özben'in Selim Işık'ın ardında bıraktıklarını okuyarak geçirdiği dönüşümün hikâyesidir. Bu dönüşüm, Türkiye toplumunun, Cumhuriyet modernleşmesinin baş döndürücü hızının yarattığı şaşkınlık ve çaresizliğin kolektif bilinçaltındaki yansıması olarak okunabilir. Oğuz Atay, başkışisi Özben'in Türkiye'nin geç-Modernleşme pratiklerine yabancılaşması sonucu vuku bulan dönüşümünü, karakterin müntehir arkadaşının ardında bıraktıklarını okuması yoluyla bir bağlama oturtmasını sağlar. Bu bağlamda geç-Batılılaşma ve Batılılaşmacı düşüncenin köklerini teşkil eden kapitalist Modernitenin gündelik pratikleri ve düşünsel altyapısı, 1960'larda zuhur etmiş ve ideolojik kökenlerini Kemalist söylemle temellendiren sol görüşlü aydınlar, milliyetçi resmî tarih doktrini ve bunun ikonları Özben'in ironi ve parodi yoluyla değersizleştirdiği hedefler haline gelir. Ancak metne eleştirel yaklaşımda dikkati çeken unsur, romanı Kemalist otoriterliğin tenkidine sıkıştıran bakış açısıdır. Oysa, Atay'ın eleştirel tutumu, tüm kurum, kuruluş ve düşünsel altyapısıyla Moderniteyi hedef alan bir yaklaşımdır. Özben'in deneyimlediği süreç, Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin yaklaşımından bakılırsa kapitalist-Modernitenin despotik makinelerinden sıyrılma amacı güden, Bakhtinci karnavalesk unsurların diyalojik çok-sesliliğinden güç alan ve göçebe hareket sonucu vuku bulan bir "şizo-özne" inşası biçiminde belirginleşir. Bu çalışmada Turgut Özben'in dönüşümü Deleuze ve Guattari'nin yersizyurtsuzlaşma kavramı çerçevesinde analiz edilecek; metnin biçiminde görülen yersizyurtsuzlaşma ise Mikhail Bakhtin'in karnavalesk ve diyalojizm kavramları ile Deleuze ve Guattari'nin terminolojisi arasında paraleller kurularak aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gilles Deleuze, *Tutunamayanlar*, Kapitalist Modernizm, Kemalizm, Yersizyurtsuzlaşma, Karnavalesk

**CONSTRUCTION OF SCHIZO-SUBJECT WITHIN THE CONTEXT
OF DETERRITORIALIZATION IN *THE DISCONNECTED*²****ABSTRACT**

Tutunamayanlar (*The Disconnected*, 2016) is the text of Turgut Özben's transformation through his readings of what Selim Işık left after his death. This transformation can be read as the reflection of astonishment and despair of Turkey

¹ Bilkent Üniversitesi, Edebiyat Bölümü 2018 Lisansüstü Öğrenci Sempozyumunda sunulmuş bildiridir.

* Okutman, Bilkent Üniversitesi, suphinesetkeskin@gmail.com

² The paper is presented in the 2018 Graduate Student Symposium at Bilkent University as aassertion.

people's collective unconscious towards the flashy pace of the Republican Modernization. Oğuz Atay provides his protagonist Özben with the contextualization of alienation corresponds with practices of Turkey's late-Modernization through the texts of his dead friend. Within the context, late Westernization and the roots of Westernization which are grounded upon capitalist Modernity and its intellectual infrastructure, the left-winger intellectuals of the 1960s Turkey who grounds upon their ideology upon Kemalist discourse, the nationalist doctrine of history and its icons appear as the derogated targets of Atay through irony and parody. However, the prominent factor in the critical approach to the text is the reduction of it within the criticism of Kemalist authoritarianism. Atay's criticism targets Modernity altogether with all institutions, foundations, and intellectual infrastructure. From Gilles Deleuze and Felix Guattari's perspective, Özben's experience becomes prominent as a nomadic elusion from the despotic-machines of capitalist-Modernity which strengthens itself by the Bakhtinian dialogic polyphony of carnivalesque that results as the construction of "schizo-subject". In this study, Özben's transformation is analyzed according to the deterritorialization concept of Deleuze and Guattari, and the formal deterritorialization of the text is examined by drawing a correspondence between Mikhail Bakhtin's concepts of carnivalesque and dialogism as well as Deleuze and Guattari's conceptualizations.

Keywords: Gilles Deleuze, *The Disconnected*, capitalist Modernism, Kemalism, deterritorialization, carnivalesque

GİRİŞ

Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin özellikle *Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni* (2017) kitabında sosyolojik bağlamda ve kapitalizm karşıtı olarak ele aldığı ve *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* (2007) eserinde açıkladıkları "oluş" konseptinin temelleri "yersizyurtsuzlaşma" kavramına dayanır. Yersizyurtsuzlaşma öncelikli olarak kapitalizmin yeni bir toplumsal düzenleme ve kurumsallaşma yoluyla mevcut yapıyı dağıtıp bütün kültürleri köksüzleştirerek onları aynı düzlemde toplayarak yeniden yerliyurtlulaştırma yoluyla kendini üretmesi olarak tanımlanır (Holland, 1991, s. 58). Ödipus Kompleksinin "Babanın Yasası"na uymakla bireyleri şekillendiren sistematüğının sonucu ortaya çıkmış sosyo-libidinal üretim biçimlerinin -ki bunlar vahşi dönem, despotizm ve kapitalizmdir- ve normların reddi "şizoanalitik" düşünce ve yersizyurtsuzlaşma sayesinde olacaktır (Holland, 1991, s. 56). Çünkü kapitalist Modernitenin bir aracı olarak psikanaliz, Ödipus Kompleksi vasıtasıyla arzuyu sosyolojik bağlamından kopararak bir ebeveyn şemasına hapseder ve dolayısıyla onu kontrol altına alıp sakatlayarak bireyi devlet aygıtının ve kapitalizmin istediğı biçimde ehlileştirir ve evcilleştirir. Deleuze ve Guattari'nin "protesto eden bilinçdışlarına" adadıkları arzu felsefesi, modern kapitalizmin arzuyu bastıran hatta devrimci hareketleri dahi etkisi altına alan otoriter ruhuna karşı Nietzscheci "oluş"a olumsal bir güç

atfederek yersizyurtsuzlaşmış bir “şizo-özne” tasavvurunda bulunur (Uluğ, 2014, para. 2). Bu özne, Foucaultcu bağlamda onu oluşturan söylemden bağımsızlaştığı için özneyi yok eden bir bireyleşme yoluna girmiştir. Dolayısıyla, bir tür dekodifikasyonu yani kapitalist şemalardan bağımsızlaşmayı temel alan yersizyurtsuzlaşma, Deleuzecü oluşun çıkış noktası ve başlangıç şartıdır. Kapitalist makinelerin dışına çıkmış yani yersizyurtsuzlaşmış arzu, psikanalizin marifeti ile “yenidenyerliurtlulaştırılmak”tır. Deleuze ve Guattari, bu bağlamda “şizofrenik yarımaları” kapitalist şematizasyona karşı libidoya dayanan arzuları yaratıcı bir biçimde serbest bırakan süreçler olarak olumlar. Bu açıdan Turgut Özben’in Olric karakteriyle beraber ortaya çıkan şizofrenik yarılması ile içinde bulunduğu bunalıma açılımlar getirdiği süreç Deleuzecü “şizo-özne” inşası yaklaşımıyla okunabilir.

Genelev sahnesiyle beraber ortaya çıkan şizofrenik semptomları ile beliren tartışmacı iç konuşmaları sayesinde Özben, Kemalist geç-Modernleşme, küçük burjuva hayatı, kapitalizm ve hatta bütün kurum ve düşünce temelleriyle Modernitenin köklerine saldıran yersizyurtsuzlaşmış bir tutuma bürünür. Atay, ironi ve parodiyi araçsallaştırarak Turgut Özben’in Selim Işık’ın yazıları, onun hayali sesi üzerinden ürettiği iç konuşmaları ve Olric karakteri ile diyalogları sayesinde yersizyurtsuzlaşmasını fikrîsel ve mekânsal bağlamda nihayete erdirip karakterin oluş süreçlerine doğru adımlarını atmasını sağlar. Bu türden bir yersizyurtsuzlaşma Özben’e yeniden yerliurtlulaşmanın olanaklarını sağlayarak onun kapitalist Modernite karşısında kendi otonom özgürlük alanlarını açmasına imkân verecektir. Dolayısıyla, *Tutunamayanlar*, Turgut Özben’in yersizyurtsuzlaşma serüveninin metni ve karakterin Kemalizm ve kapitalist Modernitede kendi alanını tanzim girişimi olarak okunabilir.

DELEUZE-GUATTARI’DE YERSİZYURTSUZLAŞMIŞ ŞIZO-ÖZNE

Deleuze ve Guattari’nin *Kafka: Minör Bir Edebiyata Doğru* (1975) adlı eserinde yersizyurtsuzlaşma kavramının temelleri kültürel bağların reddi ya da ona ait olmama bağlamında daha çok “azınlık-oluş” kavramı açısından, yani dil, milliyet, cinsiyet gibi kimlik politikalarının dayatmalarına karşı etik bir varoluş kurma ihtimali üzerinden atılır. Bu kapsam *Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni* (2017) kitabında genişletilerek kapitalizmin köklerine yönelir. Yersizyurtsuzlaşma kavramı öncelikli olarak kapitalizmin yeni bir toplumsal düzenleme ve kurumsallaşma yoluyla mevcut yapıyı dağıtıp bütün kültürleri köksüzleştirerek onları aynı düzlemde toplayarak yeniden yerliurtlulaştırma yoluyla kendini üretmesi olarak tanımlanır (Holland, 199, s. 58). Kapitalist Modernitenin benzer dekodifikasyon pratiklerini uygulayan birey, yersizyurtsuzlaşarak sistemin despotik yanlarından azade olacaktır (Holland, 1991, s. 56). Bu açıdan

egemen sosyokültürel ve politik kodlardan sıyrılmayı temel alan yersizyurtsuzlaşma, Deleuzecü oluşun çıkış noktası ve başlangıç şartıdır.

Genel hatlarıyla Deleuze ve Guattari'nin yersizyurtsuzlaşma kavramı kapitalizmin şematize eden bir aracı olarak psikanalizin yerine “şizoanaliz”i koymanın bir formülü olarak sunulur. Arzuyu olumsuzlayan geleneğin ürünü olan psikanaliz onu bilinçdışıdaki yoksunluk olarak değerlendirir (Kılıç, 2013, s. 95). Onun anne, baba ve çocuk üçgeni aynı zamanda toplumsal örgütlenmelerin de temelini oluşturan çekirdek ailedir (Kılıç, 2013, s. 98). Psikanaliz, babanın yasası tarafından yasaklanmışın peşinde, arzuyu denetim altına almaya çalışan kapitalizmin bu çabasındaki bir aracı teşkil eder. Buna karşın yasaklanmışın yoksunluk ön kabulünü reddeden şizoanaliz, bilinçdışı arzunun, libidinal bağlantılarla üretime nasıl geçeceğinin, arzunun serbest bırakılarak nasıl yaratıcı bir enerjiye dönüştürüleceğinin üzerinde durur.

Psikanalizin Ödipal arzunun baba yasasına karşı engellenmesi temelli düşüncesini dönüştüren şizoanaliz, “şizoanalitik makine” ve “rizomcu ontoloji”yi yaratır (Massumi, 2013, s. 133). Şizoanalitik makine ve rizomcu düşünce, Deleuze ve Guattari'nin ağaç biçiminde sembolize ettiği hiyerarşi temelli Batı düşünce geleneğine karşı “savaş-makinesi” işlevi görür (Kılıç, 2013, s. 96). Yani şizoanaliz, insanı sömürgeleştiren, arzu ve arzunun devrimci potansiyelini sekteye uğratan makinelere karşı arzunun olumlu dinamiğini serbest bırakmaya çalışan bir “Lebenphilosophie” (yaşam felsefesi) önerir.

Psikanaliz, tıpkı Sanayi Devrimi'nin üretici emeğe yaptığı gibi olduğu gibi üretici arzuyu keşfederek onu bir şema içerisinde kullanışlı ve toplumsal yasayla uyum haline getirmenin çabasıdır. Bunu da bireyi, toplumsal alandan soyutlayarak onu bir aile şemasının içine hapsederek yapar. Deleuze ve Guattari şizoanalizi açılmaları Sigmund Freud'un “Schreber Vakası”nı örnek göstererek, “hastanın politika konuşmaya başladığı noktada onu tekrar ebeveyn şemasına döndüren psikanalistin, danışanı toplumsal örgütlenme biçimlerinin fenomenolojik şemasında yeniden yerliyerlendirdiğinden bahseder” (Uluğ, 2014, para.6). Deleuze ve Guattari, psikiyatrinin kapitalizmle iç içe geçmiş söylemine Michel Foucault sayesinde vâkıf olunduğunun altını çizerlerken ebeveyn şemasına hapsedilmemiş ve sosyopolitik bağlamından koparılmamış libidonun üretici ve anarşist gücüne işaret ederler. Başka bir deyişle psikanaliz, Ödipus Kompleksinin ardında saklı olan kuşatma biçimlerini görünmez kılmıştır (Uluğ, 2014, para.4). Deleuze ve Guattari'ye göre bu ailesel kuşatmanın altında topyekûn bir toplumsal-kapitalist makine vardır. Yani Ödipus Kompleksi, bir toplumsal örgütlenme biçiminin despotik göstereni olarak arzunun evcilleştirilmesine yarar (Uluğ, 2014, para. 3). Bu yolla libidonun sosyal yönü ve olumlu gücü kapitalist makineler karşısında dumura uğratılır.

Arzu, yaşama aykırı ve zıt işleyen hiyerarşik temelli ve despotik “molar makine”lerle (aile, devlet, kapitalizmin de içinde bulunduğu hiyerarşik tüm örgütlenme biçimleri) kuşatılarak istikrarlı bir şemaya hapsedilip tekdüzeleştirilir. Psikanaliz bu bağlamda kapitalist makinelerin güdümünde arzuyu sosyopolitik bağlamından kopararak yerliyuftlulaştırıp evcilleştirir ve dolayısıyla onu sekteye uğratar. Bu açıdan şizofrenik yarılmalar, Deleuze ve Guattari’ye göre molar makinelerin yerliyuftlulaştırmasına yani bireyi sistemin bir dışlisi haline getirecek despotik baskısına karşı bir isyandır, bu durum karşısında bağımsızlaşmayı arayan bir yersizyurtsuzlaşma girişimidir. Yani Deleuze ve Guattari’nin bağlamlarında çıkış noktasını oluşturan fikir, toplumsal normlar karşısında özgürleştirici olarak niteledikleri şizofrenik yarılmaları, psikanalizin tekrardan toplumsal şematizasyonla uyumlu hale getirme çabasıdır. Bu açıdan yersizyurtsuzlaşma, despotik-makinelere karşı bir savaş-makinesi olarak işler; bunu da kodsuzlaşma ile yani kapitalist toplumsal düzenin kodifikasyonundan sıyrılarak gerçekleştirir.

Modernizm öncesi dünyanın dogmatik kutsallığı, Modernite tarafından köktenci biçimde yersizyurtsuzlaştırılmıştır. Modernite, kendinden önceki geleneği dekodifiye eder, onun ilkel bölgesel ve despotik makinesini parçalayarak işlevsizleştirir. Ancak bu kod çözülüşü Ödipal gösterenin toplumsal hegemonyası tarafından yeniden yerliyuftlulaştırılır. Yani bu durum kapitalizmin, despotik makinenin üst-kodlanışında belirlenmiş radikal yersizyurtsuzlaştırma girişimlerini yerliyuftlulaştırmakta kullanmak için kendi tekelinde muhafaza ettiğinin göstergesidir (Uluğ, 2014, para.8). Ayrıca “İlkel-Bölgesel Despotizm”in yerini kapitalist Modernite ile beraber çok daha yaygın, merkeziyetçi bir kontrol mekanizması almıştır. Yazarlarca paranoyak olarak tarif edilen despotun şiddet içeren yöntemleri, Moderniteyle çekirdek düzeyde aileye içkinleştirilmiş ve Ödipus Kompleksi yoluyla Baba Yasasının tahakkümü altına alınmıştır. Her türlü şizofrenik yarılma bu toplumsal pratikler yoluyla yeniden yerliyuftlulaştırılarak ehilleştirilmeye çalışılır.

Kafka: Minör Bir Edebiyata İçin (2000) eserinde Deleuze ve Guattari, bağlamı Modernitenin monolitik kültürüne karşı, çok-kültürlülük ve azınlık olma halinde ele alır. Örneğin, Franz Kafka’nın bir Prag Yahudisi olarak Çekçe yerine Prag Almancası ile yazması hem Çek yerliyuftluluğuna karşı bir uzaklık duygusu tanzim eder, hem de başka bir dille yazma olanağı bırakmayan baskıcı azınlığın, yani Alman nüfusunun yersizyurtsuzlaştırılması biçiminde işler (Deleuze ve Guattari, 2000, ss. 25-26). Onun Almancayı kullanması ve yarattığı biçim, Deleuze ve Guattari’ye göre “cogito”nun mutlak biçimde yersizyurtsuzlaştırılmasıdır (1986, s. 16). Çünkü onlara göre insanın bağımsızlığını elinden alan yapılar ve kavramlar, kurumsallaşma, anlamlandırma arayışı, öznellik ve tabi olmadır (Deleuze ve

Guattari, 2000, s. 23). Yersizyurtsuzlaşma, düşünsel bağlamda ya da mekânsal göçebelik halinden biri olarak ya da beraber işleyebilir. Devlet aygıtının düşmanı yersizyurtsuzlaştırarak onu başka bir mekân-zaman düzlemine ötekileyen makinesinden kurtulmanın yolu kapitalizmin eliyle oluşturulmuş ve çoğunlukla kültürel ve milli kodifikasyonun da dâhil olduğu hiyerarşik yapının dışına çıkmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2007). Tutunamayanlar'da Turgut Özben'in devlet'in kurumlarının yetiştirdiği bir aydın olarak resmî tarih söylemi, otoriter devlet dili ve Türk milliyetçiliğine karşı geliştirdiği reaksiyon Kafka'nın Alman egemen tavra karşı tanzim ettiği alana benzer bir otonom özgürlük alanı arayışına benzemektedir. Batılılaşmacı ve milliyetçi ideolojiye göre teşkilatlanmış kurumlarca yetiştirilmiş bir aydın olarak Özben, söylemin dayattığı çerçeveden sıyrılmak için kendine mündemiç edimsel ve düşünsel şemalarla da hesaplaşmak zorunda kalacaktır. Bu türden bir karşı duruşu sergileyebilen kişiler-ki bu düzende bunun en çarpıcı örnekleri "şizo"lardır- ancak kapitalist sisteme karşı özgür ve özgün olarak kendilerini konumlandırabilirler. Aynı kavram Kafka örneğinde, dilin, milliyetin, cinsiyetin, Hümanizmin ve mekânsal aidiyetin de içinde bulunduğu tüm kimliksel kodlardan sıyrılmak özgürleşmenin yolu olarak sunulur (Deleuze ve Guattari, 2000). Bu durum Turgut Özben'in dönüşümünde ise Kemalist ideolojik söylemin ve Modernitenin dayatmalarından ironi ve parodi yoluyla kurtulma biçiminde tezahür eder.

Tutunamayanlar'ın biçimsel bağlamda majör roman örüntüsünü tersyüz eden karakteri de yersizyurtsuzlaşmış azınlık olma haline ilişkindir. Burada kastedilen azınlık, bir sayıca azlık halini değil, iktidar aygıtları karşısında konumlanışı ifade eder. Azınlık, çoğunlukta, normlardan ve baskın toplumsal kodlardan sapanlardır (Kaya, 2015, para. 12). Bu durum, toplumsal şemaya göre marjinalleşmeyi de beraberinde getirir. Pascal Casanova'ya göre toplumun çeperlerini temsil etmesine rağmen, hegemonik, majör estetik örgüden kurtulamayan yazarlar yerleşik kültürün çeperlerine sürgün edilirler (aktaran Furlanetto, 2013, s. 212). Bu sebeple azınlığı temsil eden romanlar, yerleşik estetik kalıpları sorgulayanlardır (Furlanetto, 2013, s.211). Yani minör edebiyat, majör dili parodileştirmek, dilin değişmezlerinin tabanını aşındırmak ve majör dile farkın ve acının yan anlamlarını katmaktır (Kaya, 2015, para. 15). Bu durum her ne kadar azınlıkların majörün dili içerisinde ürettikleri edebiyata vurgu yapsa da bu bakış, estetik bağlamda majör ve hâkim edebiyat kalıplarını yıkmakla da ilişkilendirilebilir. Atay'ın *Tutunamayanlar* metni, Cumhuriyet'in kültürel, tarih söylemini ve Batılılaşma çabasının köklerinde yatan kapitalist Modernitenin felsefi köklerine saldırıp günlük yaşamının politliğini parodize ederken aynı zamanda o güne dek Türk romanında eşine rastlanmamış bir üslup da ortaya koyarak içerik yönünden azınlık-oluş halini biçimine

yansıtan ve dolayısıyla kendi otonom bölgesini tanzim edebilen minör edebiyat içinde bir roman olarak kendini belli eder.

Bütün Deleuzecü oluşlar, azınlık-oluş şemsiyesi altında durmaktadır. Azınlık, kavramı bir sayısal kavram değil, kaçış çizgilerinde oluşan, kapitalist makineye paralel ilerlemeyen kompozisyonlar yaratmanın potansiyeline gizlidir. Azınlık-oluş bir “göçebe savaş makinesi” işlevi görür. Devlet aygıtının “kapma” savaşına karşı kurucu bir göçebelik hali içerir (Kaya, 2015, s. para. 9). Bu türden bir göçebelik yoluyla azınlık-oluş, roman türü açısından bakıldığında toplumla bütünleşmeyi temel alan “Bildungsroman”ın (oluşum romanı) tersine işleyişi gibi görülebilir. *Tutunamayanlar* metninin yapısını Gürle (2016) bir Bildung parodisi ya da anti-Bildungs’a benzetir (s. 164, 167). Bu minvalde incelendiğinde, metin, içeriksel bağlamda düşünsel ve topografik yolla gerçekleşen bir yersizyurtsuzlaşma Bildung’u çerçevesinde ilerlerken biçimsel olarak egemen kalıpları alaşağı eden bir azınlık-oluş hali olarak alanını tanzim eder. Metin, iktidar makinelerini tersyüz ederken biçimi araçsallaştıran bir işleve sahiptir.

TUTUNAMAYANLAR’DA BİÇİMSEL VE İÇERİKSEL BAĞLAMDA YERSİZYURTSUZLAŞMA

Biçimsel Yersizyurtsuzlaşma

Geleneksel elitin Batılılaşmaya karar verdiği toplumlarda görülen gecikmiş-Modernleşmenin aceleci tutumunun ulusal ve bireysel sonuçları Atay’ın romanının geneline sinmiş ironik dilin hedefindedir. Gecikmiş Modernleşmeyi tecrübe eden toplumlar, Batı’nın geçtiği süreçleri yaşamadan, kısa sürede iktidarını sağlamlaştıran bir seçkinler grubunun, ekonomik ve yapısal dönüşümü uygulamaya geçip toplumsal dönüşümü ve bütünleşmeyi de bu yolla sağlama çabasıyla Batılılaşma sürecini hızla tamamlama çabındadırlar (Güran, 2011, ss. 6-7). Ancak bu baş döndürücü hızı tecrübe eden toplumlar, Batılılaşma pratikleri ile hayat biçimine sadık kalabilme çabası arasında, düştüğü tuhaf ikilemlerde tutarsızlığa saplanırlar. Marshall Berman’ın bakış açısıyla bu durum çılgına dönmüşçesine kendini aşağılamaya dönüşür ve ancak bu toplumlar özironi yetileriyle ayakta kalabilirler (aktaran Güran, 2011, s. 8). Bu açıdan *Tutunamayanlar*, ironi ve parodi yoluyla kolektif kimliğin, kendine dönmüş bir ironisidir.

Deleuzecü azınlık-oluş, ne tanımlanabilir bir kimliğe sahip olmaktır, ne de nostaljik bir varoluşa sıkı sıkıya sarılmaktır, azınlık-oluş, bir süreç, bir kimi zaman mecazen, kimi zaman da fiilen yollarda yaşayış hali, bir sınır ihlalidir (Kaya, 2015, para. 15). Bu türden bir sınır ihlali, *Tutunamayanlar* metninde biçimsel olarak Bakhtinci karnavalesk unsurlar ve diyalojizm yoluyla gerçekleştirilir.

Mikhail Bakhtin'e göre karnaval alanları ve bu alanlarda konuşan dil, romanın kendi çağını eleştirebilen muhalif kimliğinin ortaya çıktığı yerdir (aktaran Fırıncıoğulları, 2016, s. 447). Kimi karnavallar, Kilise kültürünün bile parodisini yapar ve karnaval biçimlerinin hepsi Orta Çağ'ın egemen ideolojisinin, yani kilise dinselliğinin dışında konumlanır (Bakhtin, 2004, ss. 31-33). Yani karnaval, soytarının krala dönüştüğü, kısa bir süre için de olsa iktidar kültürünün aşağıya edildiği bir kutlama biçimidir. Çünkü karnaval, mizah ve ironi yoluyla, bireylerin sosyal norm ve yasalarla arasına mesafe koymasını sağlar (Deleuze, 2006). Yıldız Ecevit'in (1989) Atay'ın ironisinin yansımalarının altını tutunamayış olarak değil de yabancılaşma olarak çizmesinin sebebi budur (46). Ecevit'in yabancılaşma olarak kavramsallaştırdığı meselenin kapsamı, Deleuzecü bir bakışla genişletilerek yersizyurtsuzlaşma bağlamında bir azınlık-oluş durumu olarak okunmalıdır. Deleuze ve Guattari'nin önerdiği biçimiyle şizo-öznenin her türlü zincirinden kopmuş otonom özgürlük alanında "Dionysosçu kahkaha"nın peşinde olması hali, Özben'in metin boyunca yersizyurtsuzlaşmasının iktidar kültürlerini tersyüz eden karnavalesk unsurları süregelenleştirdiği alaycılıkla tezahür eder. Bu alaycı dil, metnin içine yerleştirilmiş şiir, tiyatro, şarkı gibi farklı edebî biçimlerin parodize edilmesiyle zenginleştirilir.

Bakhtin'in (2004) Dostoyevski karakterlerinin diyaloglarından yola çıkarak ortaya attığı diyalojizm kavramı her iki tarafın da diğerinin kastettiği şeyi tamamen bilmemesine bağlıdır (s. 31). Retorikten farklı olarak diyalojizm, bir tarafın baskınlaşarak karşı tarafın argümanını çürütmediği bir biçimdir. Bu türden bir diyalojik bir yapı, aynı zamanda kesin yargıların ve doğrunun gösterilmediği, yeni tez ve antitezler arasında sentezlerin tekrar tekrar üretildiği bir düşünsel atmosfer ortaya koyar. Bu açıdan diyalojizm, kesin önermelerle sonuçlanan ve yeni yargıların önünde sonunda tükenmeye uğrayacağı diyalektikten seslerin kaotik bir yeniden üretim sürecinde bulunmasıyla farklılaşır. *Tutunamayanlar* metninde yazarın bilinci Özben'in bilincinde tezahür ederek "monolojik" (tek sesli) metinlerin tersine "yazarın bilinci başkalarının bilinçlerini (...) nesnelere dönüştürmez ve onlara gıyabî, nihaileştirici tanımlar yaptırmaz" (Bakhtin, 2004, s. 20). Bakhtin'e göre (2004) dil, tıpkı Özben'de olduğu gibi iç bilinç ile dış bilinç arasında devamlı müzakere halinde bir enerjidir (s. 33). Bu tanım, dilin bilincin ifadesinin tek aracı olarak düşünüldüğünde Deleuzecü oluş konseptine uygun sabit bir temsil yerine, sürekli bir dönüşümü ve değişimi imleyen özne tasarımına uygundur. Atay (2015), bu türden bir diyalojik yapıyı Özben'in bilincine hapsederek yine onun kişiliğinin bir parçası olan Olric karakteri ve Selim'in hayalet sesi ile Özben'in konuşmaları çerçevesinde kurar. Bu yapı, edebi mirasla zenginleştirilerek kimi metinler ve yazarlara yapılan göndermelerle kuvvetlendirilir. Şövalye Don Kişot, Sancho Panza, Shakespeare, Prens Hamlet, Goethe, Schiller, Dostoyevski, Tolstoy, Kafka gibi yazar ve karakterlere referanslar kimi zaman örtük kimi zaman da açık

olarak verilir. Ancak bu çok seslilik tıpkı Bakhtin'in Dostoyevski romanlarını tarif ettiği biçimde “dünyanın son sözü ve dünyaya dair son söz henüz söylenmeden” biter (Bakhtin, 2004, s. 42). Özben'deki şizo-özne inşası biçiminde beliren yersizyurtsuzlaşma her şeyi açık uçlu bırakır; “her şey hala gelecektedir ve daima gelecekte olacaktır” (Bakhtin, 2004, s. 42). Bu açıdan bakıldığında diyalojizm, Deleuzecü oluşlarla aynı düzleme gelir; bir baş veya son içermez, “onun orta”ları vardır, -aynı zihinde tezahür etse de- hep ârâfta bulunan çok-sesli bir düşünsel varoluşu temsil eder.

Bakhtin, Modern romanı, biçimsel ve ideolojik olarak tanımlamaktansa onu, söylem üzerinden değerlendirir. Modern romanda biçim ve içerik söylem üzerinden kurulup birbirine eklemlenerek bir bütün teşkil eder. Ona göre Modern roman, post-endüstriyel toplumla beraber farklı edebi türleri içinde eriten, onun “heteroglossia” (dış-seslilik) diye isimlendirdiği farklı ideolojileri ve bakışların, dilin ve içeriğin söyleme göre belirlendiği bir biçimde yansıttığı bir türe dönüşmüştür (aktaran Çakmakçı, 2009, s. 98). Diyalojizm, heteroglot “çok-seslilik” (polyphony) kavramı üzerinde temellendirilir. Çok sesliliğin bölünmüşlüğüne ve dışarıdan gelen ve dışsallaşmış bir bilince de işaret eden bu kavram roman dilini, profesyonel jargondan, karakterize grup davranışlarının temsilinden, yaş gruplarına özgün konuşma biçimlerinin seslendirilmesinden, farklı diyalektlerden faydalanmak gibi yöntemler sayesinde zenginleştirir (Çakmakçı, 2009, s. 101). Özne, dış sesler yoluyla şekillendirilerek kendini kurar. Bu durum *Tutunamayanlar*'da tüm dış seslerin içselleştiği kaotik bir tek zihinde canlanır.

Tutunamayanlar metninde heteroglot çok-sesli biçim, edebi mirasla ve onun üreticileriyle diyalogla tartışma zeminini genişletirken, bir yandan da tiyatro, şiir, şarkı gibi edebi türler yoluyla resmi tarih söyleminin ve Modernitenin kültürlerinin iktidarını sarsmak için araçsallaştırılır. “Şarkılar” bölümünde Düzgen Silik karakteri yoluyla Orta Asya Türk tarihi söylemi, “İlmihâl” bölümüyle dinler tarihi, Ziya Özdevrimsel karakteriyle Kemalist Devrim, “Tiyatro” bölümüyle birçok edebî ve tarihî kişiliğin alaya alınmasında, Nazım Hikmet şiirlerinin parodize edilmesinde farklı edebi türlerin anlatı biçimlerinden yararlanarak *Don Kişot* ve *Gargantua* gibi eserlere benzeyen yeni bir biçim yaratılır. Bu kapsamlı anlatı ile Franco Moretti'nin “Modern epik” dediği ansiklopedik bir ulusal anlatıya meyledilirken romana eklemlenmiş bu türsel zenginlik iktidar makinelerini parodize etmek için kullanılır (aktaran Gürle, 2016, ss. 33-37).

Parodi ve ironiyi hicivden ayıran şey ise tek sesli bir “doğru”yu yansıtmaktansa doğrunun olmadığı kaygan bir zeminde kendine de dönen bir eleştirel gücü taşımasıdır. Bu durum, Cevat Çapan'ın da altına çizdiği gibi ironinin kendine dönen yapısı nedeniyle yıkıcı ve muğlak bir zemini işaret ediyor gibi görünse de özneyi, onun tasarımına içkin ideolojik söylemden

bağımsızlaştırabilecek yaratıcı gücü de ortaya koyar (aktaran Apaydın, 2007, s. 46). Dolayısıyla Nurdan Gürbilek'in *Kemalizmin Delisi Oğuz Atay* (1990) başlıklı makalesinde okuru özgürleştiren bir alay olarak yorumlamadığı *Tutunamayanlar* metnine hâkim bu ironik ve parodik üslubun metin odaklı bir okumayla Turgut Özben karakterini özgürleştirdiği, onun toplumsal dekodifikasyonunda en önemli silah olarak işlev gördüğü açıktır. Atay'ın iktidar makinelerini alt üst etmek için faydalandığı bu kaygan zemin, şizofreninin eleştirel gücünün de dâhil olmasıyla, içine sabuklamaların da dâhil olduğu aynı zihinde düşüncenin sürekli inşa edilip yıkıldığı ve yeniden üretildiği bir yapı oluşturur. Bu yapı içerisinde özeleştirme ve özironi Turgut Özben'in kendini dönüştürmesinin de bir aracı haline gelir. İçkinleşmiş iktidar makinelerinden bağımsızlaşmak için kendine de yönelen başı ve sonu belirsiz eleştirel iç konuşmalar sayesinde özne, metin boyunca dil üzerinden kendini tekrar tekrar yeniden inşa eder. Bu biçimsel yapı, Deleuzecü oluşu ve Bakhtinci diyalojizm kavramlarını bir paralele getirerek kesin bir son önermeyen bir yolda olma halini işaret eder. Metnin kaygan söylemi, kesin bir çıkış önermeden iktidar makinelerini alaşağı etmek üzerine bina edildiği için parodi ve ironi çok-seslilikle bütünleşerek bir "söylemler curcunası" gibi kendini gösterir. Bu durum metni metaforlardan metonimiye uzanan anlamın her an yapı-sökümüne uğratılıp yeniden üretildiği, böylelikle öznenin her an yeniden inşa edildiği başı ve sonu olmayan bitimsiz bir yeniden anlamlandırma sürecine dönüştürür. Gürle'nin (2016) "aşırılığın ekonomisi" diye yorumladığı, başkaca yorumlara göre "yazarın ne bulduysa romana koyduğu" kakafonik görünen bu çok-seslilik, aslında önüne gelen her hiyerarşik yapıyı dağıtma teşebbüsünde bulunan planlı bir biçimi inşa etmektedir. Jale Parla'nın (2000) bu söylem curcunasını anlama dokunmayan bir gürültü olarak yorumlaması bu açıdan hatalıdır (s.214). Söylemin kurucu belirleyiciliğinden bağımsızlaşarak Deleuzecü bir yaklaşımla öznesizleşmekte olan birey, yeni inşa sürecinde anlamı sürekli yeniden üretmeye başlamıştır. Parla'nın görüşünün aksine Özben'de bir yandan hiyerarşik yapı yıkılırken bir yandan da söylem, anlam ve bunların oluşturduğu özne, metonimik bir ucu açıklılıkla sürekli olarak yeniden ve ancak bu söylemler curcunası yoluyla üretilmektedir.

Son tahlilde, Atay, iktidar makinelerine karşı karnavalesk ve çok-sesli saldırısını, tek bir şizofrenik bilince hapsolmuş diyaloglardan faydalanan bilinç akışı tekniği yoluyla oluşturur. İç sesle sürekli diyalog halindeki yazar ve metinler bir yandan romanı zenginleştirirken öte taraftan ironi ve parodinin hedefi haline getirilerek iktidar mekanizmalarının değersizleştirilmesinin ve yapıbozumuna uğratılmasının bir yönünü oluşturulur. Yani Atay, Özben'i şizo-özne inşası yolunda çevresindeki söylemlerden yersizyurtsuzlaştırırken öte yandan da "edebiyatın babaları"nın da iktidarlarını sarsmaktadır (Gürle, 2016), çünkü "tüm büyük romanlar, kendilerinden önceki roman geleneğine bir başkaldırıdır" (Gülsoy, 2014, s.

23). Şiir, tiyatro ve şarkı gibi birçok tür de parodize edilerek edebî metinlere yapılan göndermeler zenginleştirilirken karnavalesk unsurlardan da faydalanan iç konuşmalar yoluyla kurulan diyalogik biçim sayesinde iktidar makinelerine karşı eleştiri o güne kadar Türk romanında görülmemiş bir üslûpta ortaya konarak edebiyatımızın roman kalıpları temelinden sarsılır. Egemen söylemin biçimsel ve içeriksel olarak görünür olan iktidar makineleriyle bağlantısı düşünülünce içerikle de desteklenen biçimsel bir otonom alan yaratılmış olur.

İçeriksel Yersizyurtsuzlaşma

Devletin ideolojik makinelerinden yersizyurtsuzlaşma

Gündeliğin her alanına sızarak sıradanlaşan ritüelistik milliyetçi edimler (örneğin ilgili ilgisiz her törende millî marş söylemek), iktidar söyleminin sürdürülmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Başka bir deyişle, Homi Bhabha'nın (2000) altını çizdiği gibi pedagojik eğitimin söylemi, bayrak, milliyet ve tarihsel anlatıya ilişkin performatif edimlerin mükerrer tekrarları yoluyla kendini pekiştirerek yeniden üretir (ss. 291- 323). Bu açıdan bakıldığında Özben, *Tutunamayanlar* metninde önceleri hâkim ideolojinin doktriner eğitiminden geçmiş ama Selim Işık'tan farklı olarak ona inanmasa da bu tip edimlere katılarak düzene tutunmayı başarmış bir karakter olarak çizilir. Selim Işık'ın Özben'i "eyyamgüder" olarak tanımlamasının sebebi budur (Atay, 2015, s. 63). Buna rağmen geç kalmış Modernleşmenin baş döndürücü bir hızda hayata geçirildiği ülkede, Kemalist Devrim'in Osmanlı'nın redd-i mirasıyla yarattığı yersizyurtsuzlaşma olarak okunabilecek kültürel dönüşüm Turgut Özben'in çocukluğunun ironi yoluyla aktarılmasına yol açar: "Okulda ilk öğrendiğim gerçeklerden biri de babamın (...) beni yanlışlıkla mektep yerine okula gönderdiği oldu. Önümüze alfabe adında anlaşılmaz bir kitap koydular. Babam ona elifba dedi." (Atay, 2015, ss. 74-75). Özben, törensel pratiklere öncelere katılsa da geç-Batılılaşmanın yarattığı arada kalmışlık hissini farkındadır. Onun bu farkındalığı devletin tarihsel, kültürel ve ideolojik söylemi eleştirmesine sebep olacak; karakter, tutunmaya çalıştığı söylemi dışsallaştırdıktan sonra onun kökleri olan Modernizm ile hesaplaşacaktır. Başka bir deyişle Turgut Özben'in tutumu Parla'nın (2000) belirttiği gibi sonradan öğrenilen, tutunamayan olmayı seçen kasıtlı bir davranıştır (s. 205). Foucaultcu biçimde yaygın söylemin kodlarından sıyrılarak yeni bir özne inşası olarak tezahür eden bu tutunamama hali, Deleuze ve Guattari'nin kavramsallaştırması yersizyurtsuzlaşma ile örtüşecektir. Bu dönüşüm süreci, Cumhuriyet'in Batılı eğitimden ve ideolojik doktrininden geçmiş Özben'i kodlarından kopmaya itecek, karakterin önce Cumhuriyet'in iktidar kültürlerini zihninde alaşağı etmesine sebep olacaktır.

Genelev sahnesine kadar aktarılan “Şarkılar” ve “İlmihal” bölümlerinde öncelikli olarak ülke özelinde ortaya konan ideoloji ve onun tarihsel söylemi alaya alınarak değersizleştirilir, ardından Modernitenin düşünsel ve günlük hayata yansıyan pratikleri ile hesaplaşılır. Atatürk figürünün Özben’in rüyasına kamburu çıkmış, saçları dökülmüş, sesi yorgun çıkan bir yaşlı olarak girmesi Ödipal babanın devlet kademesindeki en önemli temsilinin, karakterin nezdinde otoritesinin zayıflamasına ama bir biçimde etkisinin devam ettiğine de işaret eder (Atay, 2015, s. 85). Bu rüyadan bir kâbus sıkıntısıyla uyansa da Özben’in ironik biçimde Selim Işık’ı Hergele Meydanı’nda Ata’nın izinden gitmekten başka bir kavramı olmayan Cumhuriyet çocuğu olarak dolaştırmasıyla devlet babadan kopuş sağlanır. Özben, bir yandan babayı temsil eden devlet kültürleriyle hesaplaşırken öte yandan resmî tarih söylemini de alaşağı eder. Selim Işık’ın yazmış olduğu Orta Asya Türk tarihi anlatısı Düzgen Silik karakteriyle, Kemalist Devrim, Ziya Özdevrimsel karakteriyle, dinî doktrinler, ilmihal bölümüyle yerle yeksan eder. Ancak genelev sahnesiyle ortaya çıkacak Olric iç sesiyle beraber Kemalist doktrininin otoritesine karşı oluşturulan ironik söylemin kapsamı genişletilecek ve Batılılaşma ve Modernite düzlemine doğru da yönlenecektir.

Genelev sahnesi romanın doruk bölümü olarak “grotesk gerçekçiliğin temel özelliği olan, (...) şeyleri baş aşağı etme şeklindeki tipik karnavalesk yaklaşımın örnekleriyle doludur (Gürle, 2016, s. 137). Özben’in soytarlaştığı ve şizofrenik yarma hareketinin doruğa ulaştığı bu sahnedeki rolü, dokunulmaz sanılan her şeyi buldukları ayrıcalıklı konumda dokunulabilir kıldığı, Osmanlıdan, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş ideolojisine kadar her şeyi alaşağı ettiği bir misyon taşır (Gürle, 2016, s.139). Bu sahne, hem hâkim ideolojik yapının merkezi Ankara’yla hesaplaşmayı sağlamasıyla hem de Selim’le sürdürülen içsel diyaloga kişilik yarılmasını ele veren Olric karakterinin katılması ile metnin kırılma bölümünü teşkil eder. Parla’nın (2000) da belirttiği gibi Olric’le buluşma aynı zamanda okurla buluşmadır ve Atay’a anlamı her an yeniden yaratan ve onu ucu açık bırakan bir söylemler curcunasının olanaklarını sağlar (ss. 213-214). Tıpkı Deleuze ve Guattari’nin süreç odaklı özne felsefelerinde altını çizdikleri gibi karakter ve söylem her an değişikliğe uğrar; Bakhtinci diyalojizm yoluyla elde edilen bu durum, sonsuz bir çizgide yeni bağlantıların ve yeni söylemlerin oluşturulmasına olanak verir.

Olric karakterinin ortaya çıkması ile beraber aynı zamanda irrasyonelleşmiş bir bilinç yoluyla yersizyurtsuzlaşmanın dekodifikasyonu sağlayan şizofrenik yarılmalari geri dönülmez biçimde karaktere hâkim olmuş ve Deleuze ve Guattari’nin tanımladığı biçimiyle “şizo-süreç”e kesin geçiş yapılmıştır. Parla’nın (2000) “Selim’i aramak” olarak yorumladığı bu süreç, aslında Turgut Özben’in kendini aradığı ve kendini anlamlandırma

çabasına girerek hem kendi öznesini hem de anlatıyı inşa ettiği süreçtir (s. 218). Nitekim Özben, Cumhuriyet ideolojisinin resmi merkezi Ankara’da bürokrasinin yorucu çarklarından kurtulup evine döndüğünde koltuğuna yayılır ve şöyle düşünür: “İnsan iki gün falan böyle hissetse kendini, Dostoyevski’yi kıskandıracak eserler yazar” (Atay, 2015, s. 107). İrrasyonel davranışların yoğunlaştığı bu bölümden itibaren millî ideolojik söyleme karşı değersizleştirici üslûbun kapsamı derinleştirilerek söylemin kapitalist Modernist köklerine doğru inilecek; dekodifikasyonun ve anlam arayışının kapsamı genişletilecektir. Bu sebeple burada Avrupa Aydınlanmasını eleştiren, rasyonalite ve Modernite karşıtlığı üzerine bina edilmiş Yeraltı Adamını yaratan Dostoyevski’ye referans verilmesi tesadüf değildir. Çünkü Meltem Gürle’nin (2016) altını çizdiği gibi Özben de Dostoyevski gibi, insanın özgür iradesinin, aklın sınırlarının dışına çıktığı vakit tezahür ettiğinin farkına varmıştır (209).

Genelev sahnesi ile gelişen delilik hali, Hamlet’in delirmiş gibi yaparak soytarının eleştirel gücünden istifade ettiği ve “antic-disposition” olarak adlandırılan durumun paralelinde görülebilir. Hamlet bunu hem ihanetten emin olmak hem de amcasının iktidarını sarsmak için kullanacaktır. Fakat Hamlet’in harekâtı, eyleme geçmesi gecikmiş olsa da bireysel değil baskın olarak sosyolojik sonuçları öne çıkan yıkıcı devrimci bir niteliğe sahiptir. Ancak Deleuze ve Guattari de şizo-özne topyekûn devrimci bir özne değildir. Onlara göre şizofrenik yarılmalar, toplumun molar kümelerine karşı kaçış çizgilerinin mümkün olduğunu göstermesiyle önemlidir (Uluğ, 2014, para. 14-15) Yani burada devrimci bir hakikat olarak şizofrenikleşmenin vurgusunun değil, egemen baskı yapılarına karşı olumlu ve otonom hakikat alanlarının yaratılarak bununla ağaçsı hiyerarşik gövdeleri tehdit eden şizofrenik yarılmaların öneminin altı çizilmektedir. Bu açıdan Deleuze ve Guattari’ye göre tıpkı sanatın yaptığı gibi iktidar çeperinde bir yarma hareketi işlevi gösteren şizo-süreç, topyekûn bir yıkım anlamını taşıyan şizofrenleşmekten ayrılır (Uluğ, 2014, para.15). Altı çizilen şizofrenleşmekten ziyade “şizo-özne”ye dönüşmek, egemen kuvveti tümünden çökertmeyi değil, yaşamı tekdüze ve tektipçi bir sürece dönüştüren hiyerarşik makinelerle karşı kendi “iç deney”ini hayata geçirerek bu makinelerle karşı pek çok var olma biçiminin mümkün olduğunu vurgulamaktır. Buradan bakıldığında Özben’in karnavaleskin iktidarı tehdit eden unsurlarından tıpkı Prens Hamlet gibi faydalandığı ancak Hamlet’in trajik toplumsal sonuçlar veren toptan yıkıma dönük davranışını göstermediği görülür. Özben’in meselesi öncelikle kendine mündemiç iktidar makineleriyle hesaplaşmaktır ve onun yönü, topyekûn bir sosyal devrimi işaret etmez. İdeolojik makinelerin devlete sinmiş gösterenlerine ek olarak Foucaultcu biçimde toplumsalın tabanından başlayarak her alanına sinmiş iktidar makinelerden yani söylemden sıyrılmak da onun kendi devriminde, otonom alan inşasında başat role sahiptir. Dolayısıyla Özben’in

örgütsüz bireysel mücadelesinde toplumsaldan çok bireysel olana vurgu yapan ve kendi yaşam felsefesini oluşturmaya çalışan şizo-öznenin inşa süreci öne çıkar.

İçkinleşmiş makinelerden yersizyurtsuzlaşma

Atay'ın *Tutunamayanlar*'da temsillerini verdiği aydın tipi, metnin yazıldığı 1960'larda Türkiye'de zuhur etmiş örgütlü aydın tipinden yazarın tıpkı kendisi gibi farklı bir portre çizmektedir. Onun *Tutunamayanlar* metniyle yarattığı Selim ve Turgut karakterleri, kendi meselesini halletmeden toplumsal sorunları çözmeye çalışan, devletin temsil ettiği baba figürünü taklide yeltenen, devlete angaje otoriter aydın tutumundan bağımsız önce ontolojik ve etik meseleleriyle uğraşan bir varoluşu temsil ederler. Foucault'nun belirttiği gibi "(...) hedef kim olduğumuzu keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir. Günümüzün siyasal, etik, toplumsal ve felsefi sorunu bireyi Devlet'ten ve kurumlarından özgürleştirmek değil, kendimizi Devlet'ten ve ona bağlı özneleşme türlerinden kurtarmaktır" (aktaran Newman, 2014, ss. 133-136). Kendi meselesini temel alan "Turgut Özben'in mücadelesi tümüyle babalaşan ve ceberutlaşan bir dünyayla" (Gürle, 2016, s. 118) olduğu gibi, o dünyada kendine mündemiç olan iktidar makineleriyle. Deleuze ve Guattari'ye göre arzunun ve diğer tüm toplumsal makinelerin tekdüze ve hiyerarşik örgütlenme-eklemlenme biçimleri karşısında başka bir tür olumlu örgütlenme yani "organsız beden" in ve onun zemininde oluşların mümkün olduğunu göstermek anti-otoriter ve anti-hiyerarşik bir yapıda mümkündür (aktaran Uluğ, 2014, para. 1). Bu bağlamda kapitalist makinenin karşısındaki özne, bir partizan değil, bu şemalar karşısında bireysel alanını oluşturabilen şizo-öznedir ve bu öznenin şizo süreci deneyimlemesine olanak veren de kendine mündemiç iktidar söylem ve kimliklerinden bağımsızlaşabilmesidir. Şizo-özneleşme de tıpkı Atay'ın Özben'in içinde bulunduğu kapma makinelerinin çarklarından kurtulması sürecinde vurguladığı gibi 'başka bir dünya mümkün' söyleminin öncelikle bireysel düzeyde deneyimlenmesidir (Uluğ, 2014, para. 16). Bu minvalde Atay'ın Turgut Özben karakteriyle çizdiği aydın tipi, örgütsüz, kendine has, yersizyurtsuzlaşarak bir şizo-özne olma yolunda ilerleyen, dolayısıyla münferit öznelliğinin alanını oluşturmaya girişmiş bir aydın tipidir.

Özben ülkenin içinde bulunduğu durumu "içinde herkesin bir payı olduğu çirkinler dünyası" olarak tasvir ederek meselede kendi payını inkâr etmez ve bu çirkinlikler dünyasını "bütün aydınların rahatsız olmadan bir köşesinde yer almaya çalıştığı" bir zümre sorunu olarak ele alır (aktaran Ecevit, 2005, s. 65). Bu açıdan aydının kendisiyle ve değerleriyle yüzleşmesinin gerekliliği elzemdir. Tahakkümün zincirlerinden kopuş, bir başka dünya bileşimini olumlamak için yaratılan isyan, kapitalist iktidarın kodlarını içselleştirmiş bireyin kendiyi yüzleşmesini de içermelidir (Kaya,

2015, para.2). Bu tutum, Deleuzecü yaşam felsefesini kurmak için kendine mündemîç şemalarla da hesaplaşmayı işaret eder. Özben'in içkinleşmiş iktidar şemalarıyla hesaplaşması, bireysel ve toplumsal olanın iç içe geçip birbirine karıştığı bir gelişim sürecinde ilerler.

Özben'in metnin girişinde yersizyurtsuzlaşmasının ilk işareti olarak okunabilecek küçük burjuva evini ve eşyalarını eleştirisi giderek karakterin mutad arkadaş çevresinden ve ailesinden kopuşa doğru evrilir. Fakat iktidar söyleminden özgürleşmesi bu kadar kolay olmaz. Selim Işık'ın yazdığı parodik metinleri okuyarak Cumhuriyet ideolojisiyle hesaplaşmasını tamamlasa da günlük hayatın sırdan pratikleri yoluyla içkinleşmiş söylem ve kimliklerle hesaplaşması daha zorlu olur. Bir iç monoloğunda geçen "çıkart üstündekileri, kurtul bu düzenden. Olmaz Selim: çırılçıplak kalırım sonra." (Atay, 2017, s. 307) sözleri bu durumu işaret eder. Çünkü yersizyurtsuzlaşma, şizo-öznenin oluşumu sürecinde yersizyurtsuzlaşma ve yeniden yerliyurtlulaşma ikiliğinde süreklilik arz eden, kesin merhalelere bölünemeyecek, gelgitlerle ilerleyen bir oluş halidir. Her ne kadar Özben'in, Kemalist otoriteyle, Moderniteyle ve küçük burjuva hayatıyla hesaplaşması iç monologlarının kuşattığı alanda Selim Işık'ın Şarkılar'ı ve günlüğünün de yardımıyla büyük ölçüde tamamlanabilmiş olsa da toplumun her alanına ve katmanına dolayısıyla bireyin zihnine ve gündelik pratiklerine sinmiş iktidar söylemlerinden sıyrılmak Olric karakterinin işaret ettiği şizofreninin irrasyonel yaklaşımıyla mümkün olacaktır.

Özben'in içkinleştirdiği söylemsel pratiklerden arınması toplumsal temsil ve rollerden de uzaklaşmasını kapsar. Bu açıdan onun dönüşümü, milliyet, cinsiyet gibi temsillerden uzaklaşarak kendi otonom bölgesinde azınlık-oluşa doğru yol alırken bu yolda Deleuze'ün kadın-oluş olarak kavramsallaştırdığı azınlık olma durağına da uğrar. Parla'ya göre (2000), Özben'de eril sesin yıkılarak cinsiyetsizleşmenin tezahür etmeye başladığı bölüm, Olric'in ortaya çıktığı genelev sahnesidir. Çünkü bu karakter, işlevsiz bir gösteren olarak Özben'in iradesinin yansımaya dönüşür. Metnin hemen başlarında Selim Işık karakterinin cinsel kimliksizliği, onun ilişkilerinde masum, çekingen, saf ve kendini ifade edemeyen karakteriyle; gençlik itiş kakışlarında yenik durumu ile Dostoyevski'nin *Budala*'sının Prens Mışkin karakteriyle ve "İsa" figürleriyle özdeşleştirilerek okuyucuya aktarılır (Parla, 2000, ss. 220-221). Özben'in Selim'in izinde giden dönüşümünde bu cinsiyetsizleşme hali, onun Günseli'nin ağzından aktarılan bölüme katılımıyla kendini belli eder. Bu bölüme gelene kadar küçük burjuva ailesinin tipik baba rolünün gerektirdiği rollerden de giderek uzaklaşmıştır. Bu noktalama işaretleri kullanılmadan yazılan diyalog ilerledikçe Özben ve Günseli'nin üslubu birbirine karışarak ayırt edilemez hale gelir ve adeta monoloğa dönüşür. Özben önce bir kadının sesiyle konuşur ve sonra cinsiyetin söze yansımaları tıpkı noktalama işaretleri gibi ortadan kaybolur.

Deleuzecü kadın-oluş sözle ortaya çıkmış, cinsiyet temsillerinden sıyrılmak de sözle gerçekleşmiştir. Düşünürlerin temsilleri reddeden felsefesine paralel biçimde Özben kendi otonom alanını inşa ederken reddettiği milliyet, din ve resmî tarihin pratiklerine ve söylemlerine ek olarak cinsiyet rollerinden de uzaklaşmaya başlamıştır.

Özben, Selim Işık'ın yazdıkları ve onunla olan iç konuşmaları yoluyla dönüşüm sürecini devam ettirse de onun için Deleuze ve Guattari'nin tanımlamasıyla kapitalist Modernitenin despotizmini temsil eden “kapma aygıtı”ndan kurtuluşun yolu Selim'in seçtiği gibi intihar değildir. Şizo-özne tasarımının anarşist tutumunda, toptan sistemi çöktürmek yerine ölçülü yarma hareketlerini tavsiye eden Deleuze ve Guattari'nin önerisi, Özben'de göçebe yarma hareketinin ardından kitaplar ve yolculuklar yoluyla yenidenyerliyuurtlulaşma şeklinde tezahür edecektir. Bu açıdan Atay, Özben'in yolunu Selim'inkinden farklı çizer. Özben, Selim gibi topyekûn bir dönüşüme ya da yıkıma bunu gerçekleştiremeyince de intiharı seçme yoluna değil, bir özne olarak kendi otonom alanını oluşturma çizgisinde ilerler. Bunun için karakter, metin boyunca ironi ve parodiden faydalanarak kullanarak düzenle ve kendisiyle hesaplaşmasını yapan ve bu yolla otonom alanını oluşturmak isteyen yersizyurtsuzlaşmış bir özne inşacı portresi çizmiş, metnin sonunda yenidenyerliyuurtluğunun olanaklarını kitaplarda ve yolculuklarda bulmuştur. Özben'in bu eylem biçimini, Deleuzecü felsefeye göre onun kapma aygıtından bağımsızlaşarak, bitimsiz bir devamlılık arz eden oluşlar için arzusunu, enerjik ve şen bağlantılar için serbest bıraktığı biçiminde yorumlamak mümkündür (Deleuze ve Guattari, 2007).

Modernite ağacının köklerine doğru

Gürbilek'e göre (1990) Atay'ın ironik dili, doğası gereği ironinin kendine de yönelen yapısı nedeniyle karakterlerine tutunacak bir zemin bırakmaz. Ancak bu savına rağmen Gürbilek, “marjinal” Atay'ı reddederek *Tutunamayanlar*'ı Kemalizmin bir eleştirisi biçiminde okur. Oysa Özben'in meselesi daha geniş bir kapsamda geleneksel bir toplumun Batılılaşma çabası karşısında Modernitenin dayatmaları ve onun oluşturduğu çatlağa ilişkindir. Gürbilek'in görüşü kısmen doğru olsa da Özben'in kapitalist-Modernite karşısında takındığı tavır Kemalizm bağlamına sığmayacak kadar derin kökleri olan bir çatlağı işaret eder. Bu çatlak öylesine derindir ki Atay ve eseri bir dönem sükût suikastına uğramıştır. Oysa tam da 1970'lerin başındaki darbe ortamında Kemalizm meselesin tenkid eden bir kitabın en azından olumsuz eleştiri alması beklenir. Ancak Atay'ın göçebe yersizyurtsuzlaşma hareketinin yok sayılma çabasının nedeni, Kemalist söylemle olduğu kadar onun köklerinde yatan tahakküm makinelerinin her yanı sarmış gövdesi karşısında radikal bir teşebbüsle kendi otonom kaçış alanlarını oluşturmaya cüret eden, yersizyurtsuzlaşmışlığı ile hiçbir kalıba

oturmayan örgütsüz bir aydına karşı duyulan şaşkın kafa karışıklığının sonucudur.

Atay'ın metnin “karnavalesk” üslubunun kalbine yerleştirdiği ironik delilik hali, Turgut Özben'de Modernist kurumsallaşmanın her türüne karşı özgürleştirici bir silah işlevi görmektedir. Kemalist ideolojiyle yüzleşmek, Özben için sadece bir basamaktır; meselenin daha derine ve yüzeye yayılan ağaçsı molar kümeleriyle yani kapitalist Modernite ve onun bina edildiği düşünsel şemalarla hesaplaşmak Atay'ın başkişisinin metin ilerledikçe uğraştığı asıl mesele olur. Daryush Shayegan (1991) zihinsel yapıları hala geleneğe bağlı ve modernliği sindirmekte zorlanan toplumların, Modernizm karşısında zenginleştirici ve duyarlılık yelpazesini genişletebilir bir çatlakla düştüğünü vurgular. Bu çatlak toplumsal ve bireysel düzeyde Atay'ın ve eserinin yok sayılma çabasında olduğu gibi şizofrenik bir toplumsal bilinç oluşturur. Shayegan'ın bir mecâz olarak kullandığı şizofreni Özben'de kişilik yarılmaları biçiminde kendini gösterir. Ancak bu yarılmaların ona sağladığı yaratıcı özgürlük yoluyla Özben, kapitalist kodlardan bağımsızlaşarak düşünce yelpazesini genişleterek bir yersizyurtsuzlaşmış göçebelik bilinci oluşturacaktır.

Özben'de ülke çapındaki hâkim ideolojiye başkaldıran tutum, şizofrenik yarılmanın getirdiği bir karşı duruşa doğru evirilerek genelev sahnesinde uyanan iç sesin ortaya çıkmasıyla şizo-özne inşası boyutuna geçer. Bu sahneyle beraber Atay, metnin kapsamını ulusal alegoriden, Modernitenin parodi ve taşlamasına doğru genişletir. Kemalist ideolojik pratiklerin yetiştirdiği Batılılaşmış bir aydın olan Özben, Batılı düşünsel şemalara ve devletin resmî ideolojisine dair ne varsa Selim Işık'ın hayalet sesine eşlik eden Olric iç sesiyle ardında bırakır. Modernizm eleştirisi, küçük burjuva hayatından sıyrılma çabası, Batı'nın kötülüğün ihraç mekanizması olarak sunulması, aydın sınıfın çürümüşlüğüne ve rasyonaliteye eleştiri yoluyla da içinde yaşanan kültürel ve ideolojik formasyonun temelleri kod çözümüne uğratılır. Bu süreçte Turgut Özben'in şizofrenik yarılmasını temsil eden Olric'le diyalogu sürmekte ve giderek artmaktadır. Şizo-öznenin inşası süreci, yersizyurtsuzlaşmayı sağlayan kodsuzlaşmaya zemin hazırlayan bir var olma biçimi işlevi görür. Bu açıdan Bakhtinci diyalojizmi içsel diyaloglar yoluyla bilinç akışına dönüştüren yazar, çok-sesliliğe olanak veren şizofrenik kişilik bölünmesini, karakterini düzenden ve onun özne tarafından içkinleştirilmiş pratiklerinden bağımsızlaştırmanın aracı olarak kullanır.

Yersizyurtsuzlaşma süreci, kapitalist Modernitenin üzerine bina edildiği felsefe ve onun yarattığı kurumlarla muhasebeyi de beraberinde getirir. Deleuze ve Guattari'nin de bir yanına dâhil edildiği “yapısalcılık sonrası” (Poststructuralism) felsefenin üzerine temellenen “Hümanizm sonrası” (Posthumanism) görüşü, Batı-merkezci, kapitalist sömürgeci

politikaların temellerinin rasyonel özne tasarımına dayandığını vurgular. Bu açıdan metinde Özben tarafından René Descartes ve Kartezyen düşünme biçiminin ironi yoluyla eleştirilmesi Posthumanist felsefeyle paraleller kurarak Modernizmin üzerine bina edildiği düşünce sistemine bir saldırı niteliği oluşturur. Metnin “Ne Yapmalı” başlıklı bölümünde rasyonel özne tasarımı mesele edilir:

“Salt aklın verisi diye nitelendirilen kavramın, bunun çoğunlukla toplumun etkisiyle elde edilen kalıplar olduğunu zaman gösterecektir. (...) Salt akılla bulunduğu sanılan ve her çeşit eylem için kaçınılmaz ilkeler olarak ortaya konulan bu temel davranışlarda bile, kişinin ve çürümüş toplumun değiştirmek istemedikleri öz varlıklarını bilinçsizce koruma isteminin gizli baskılarını arayacaksınız.” (Atay, 2015, s. 94).

Descartes’ın özneyi temel alan akılcı modeline karşın Özben karakterinde irrasyonel ve delilik biçiminde tezahür eden şizo-özneye geçiş süreci, Friedrich Nietzsche’nin de altını çizdiği rasyonelitenin getirdiği yüksek bilinç düzeyinin bir hastalık olduğunun anlaşılmasının çarpıcı bir yorumudur (Gürle, 2016, s. 205). Modernizme kafa tutabilmek Dostoyevski karakterleri gibi ancak delilikle mümkündür. Deleuze ve Guattari’nin felsefesinde ise delilik meselesinde şizoluğa odaklanılarak bunun kapitalist psikanalitik şemalara karşı kaçış çizgileri oluşturmanın bir yolu olduğuna vurgu yapılır. Şizoluk, şizofrenik yarılma ve sabuklamalar, oluş süreçlerinin yani yersizyurtsuzlaşarak düzenden kopmanın nirengi noktasıdır. Bu sebepten Atay, karakterinin toplumdan bağımsızlaşmasıyla tersine işlettiği Bildungs sürecini ona -Deleuzecü düşüncenin de yaptığı gibi- Modernizmin kurumsal ve düşünsel sistematüğünü tersyüz ettirerek sürdürür.

Kapitalist Modernitenin özne tasarımını reddetmek olduğumuz şeye bir tür ihaneti içinde barındırır. Bu yüzden Özben’in düşünsel yersizyurtsuzlaşması romanın sonlarında topografik bir göçebe harekete evrilerek küçük burjuva evinden ve ailesinden kopmayı da beraberinde getirir (Atay, 2015, s. 565). Kitabın başında ev eşyalarını eleştiri yoluyla başlayan göçebe hareket bu yolla azınlık-oluşun sağlayacağı yeni oluşlara doğru yönelecektir. Özben’in yersizyurtsuzlaşmasını, mekânsal değişim ile yeni bir boyuta taşıdığı kitabın final bölümünde, “böyle bir yerde düşünmenin imkânı” yoktur, sözü siyasetin kapma aygıtının hapsediciliğini vurgulaması açısından önemlidir (Atay, 2015, s. 565). Söylemin özne üzerinde belirleyiciliğinden bağımsızlaşabilmek için yeni bir özne inşası sürecine girerek dönüşümün zorluklarını göze alan Özben, bilinçli bir red yolunu seçerek tekilleşmeyi de göze alır. Çünkü azınlık-oluş, mağduriyet koşullarına demir atmak ya da dışlanma mekanizmalarını onaylamak değil, otonom alanlar icat etmektir (Massumi, 2013, ss. 173-175). Özben, bu otonom ve sürekli değişen ârâfa fikri bağlamda kitaplarla, mekânsal bağlamda ise tren istasyonları ve vagonları vasıtasıyla ulaşacaktır.

Dolayısıyla Özben, arabasını başka bir deyişle küçük burjuva hayatının son temsilini de bozkırın kenarına terk etmeden önce bir kitabevine uğrayacak, sonra oteller ve uzun tren yolculukları arasında geçecek yeni hayatına bir tren istasyonu ile adımını atacaktır (Atay, 2015, s. 590). Tıpkı Deleuze ve Guattari gibi toplumsal dönüşümün bireysel dönüşüm yoluyla olacağına inanan Atay, karakterine Foucaultcu yorumla özneyi çoktan biçimlendirmiş iktidar aygıtlarına karşı, öznenen bağımsızlaşmış bireyleşmeyi, sürekli dönüşümü imleyen Deleuzecü oluşların kapılarını aralar. Böylece, Özben'in göçebe bireyselliği, kapitalist Modernitenin çeperlerinde yersizyurtsuzlaşmış otonom bir çatlak olabilmıştır.

SONUÇ

Tutunamayanlar, göçebe hareketin sonucunda, ironi ve parodi silahlarıyla hiyerarşik yapıyı tersyüz etmekte olan yersizyurtsuzlaşmış bir şizo-öznenin inşa süreci olarak okunabilir. Kitap boyunca Turgut Özben, Selim Işık karakterinin geride bıraktığı metinler yoluyla kimlik bunalımını bir çerçeveye oturarak düşünsel yersizyurtsuzluğunu, kitabın sonunda mekânsal bağlamda bir yersizyurtsuzlaşma ile taçlandırır.

Karakterin yolculuğu, kitabın başında verilen iç sıkıntısının müsebbibi olan bunalımının önce Kemalist Batıcılığın sonra onun kaynağı olan kapitalist Modernitenin dayattığı şemalarda gizli olduğunu anlamasıyla örgütlü hiyerarşik düzende çatlaklar oluşturma arayışında devam eder. Metin bu açıdan karakterini kesin bir sonuca ulaştırmaz; yani Parla'nın da (2000) altını çizdiği gibi roman "sona ererek" bitmez, aksine Deleuze ve Guattari'nin felsefesine uygun biçimde Turgut Özben, iç yolculuğuna ve yeni bir yaşam felsefesi oluşturma çabasında eski kimliksel aidiyetlerinden sıyrılmış olarak devam eder (s. 205). Bu açıdan metnin genelinde görülen Bakhtinci diyalojizm, söylemden bağımsızlaşarak anlamın ve dolayısıyla öznenin metonimik ucu açıklıkla sürekli yeniden üretilmesine olanak verir. Kitap, Olric karakteriyle okuru da metnin parçası haline getirerek tartışmacı bir üslupla metonimilere kapı aralar, anlamı sürekli yıkıp yeniden yaratır.

Özben karakteri, kendini kasıtlı bir tercihle, iradesi dışında onun adına önceden tahsis edilmiş toplumsal normların dışına atarak kendi otonom alanını tanzim eder; Foucaultcu iktidar söylemlerinden ve hiyerarşik molar makinelerden bağımsızlaşarak yeni bir özne inşasına girer. Bu sürecin nirengi noktasını Olric iç sesiyle aktarılan şizofrenik yarılmanın oluşturmaya, böylesi bir dönüşümün hayatın her alanını tanzim eden Baba Yasasının ve bireyin kendine mündemiç olan iktidar makinelerinin irrasyonallite yoluyla reddi ve bunların yeni öznelleşme süreçleriyle ikame edilmesiyle mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda *Tutunamayanlar* romanı mesele ettiği konular itibarıyla Kemalist otoriterliğin eleştirisi kapsamına sıkıştırılmayacak denli geniş bir eserdir.

Metnin asıl meselesi Türkiye’de Kemalist Modernleşme biçiminde tezahür etmiş, liberal hümanist görüşün rasyonel insan tasarımıyla ve bu görüşün toplumsal sonucu olan kapitalist-Moderniteyle ve onun sonuçları olarak geç-Batılılaşmanın dayattığı politik, tarihsel, entelektüel ve edebî söylemdir.

Daha da önemlisi, metin, Gürbilek, Parla ve birçok başkaca eleştirmen tarafından yorumlandığı gibi tutunamamak söyleminde ümitsiz bir çıkışsızlık halinin vurgusunu yapan bir metin olarak değil, tam olarak da bu çıkışı ve çıkış arayışındaki şizofrenik yarma harekâtlarını olumlayan, onun yol işaretlerini gösteren; çıkışın, etik ve düşünsel bağlamda yersizyurtsuzlaşmış otonom ve kodsuzlaşmış bir bireyselleşme yoluyla kısaca şizo-özne inşası ile nasıl elde edilebileceğinin romanı olarak okunmalıdır. Ancak kitap, metonimik ucu açıklığıyla çıkışın kesin bir kılavuzu değil, şizo-özne inşasının, azınlık-oluşu seçerek kapitalist makinelerin her alana sızmış otoritesini ironi ve parodi silahlarıyla donanıp şizofrenik yarma harekâtlarıyla değersizleştirerek nasıl mümkün kılınabileceğinin metni olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Apaydın, M. (2007). Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar romanında mizah ve hiciv. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 45- 68. Görüntülenme Tarihi: Haziran 13, 2018, http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI_TURK_EDEBIYATI/mustafa_apaydin_oguz_atay_tutunamayanlar_hiciv.pdf
- Atay, O. (2015). *Tutunamayanlar*. (70. Bs.) İletişim.
- Bakhtin, M. (2004). *Dostoyevski Poetikasının Sorunları* (8. Bs.) (Çev., C. Soydemir). İstanbul, Türkiye: Metis.
- Bhabha, H. K. (2000). DissemiNation: time, narrative, and the margins of modern nation. H. K. Bhabha'nın İçinde (Ed.), *Nation and Narration* (6. Bs., s. 291-323). London, UK: Routledge.
- Çakmakçı, İ. (2009). Mikhail Bakhtin: edebiyatın gerekçelendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 26, 98-109. Görüntülenme Tarihi: Haziran 16, 2018, from http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi6pdf/cakmakci_murat.pdf
- Deleuze, G. (2006). *Masochism: Coldness and cruelty* (7.Bs.). New York, ABD: Zone.
- Deleuze, G., ve Guattari, F. (2017). *Anti-Ödipus: kapitalizm ve şizofreni* (3. Bs.) (Çev. F. Ege, H. Erdoğan, & M. Yiğitalp). Ankara, Türkiye: Bilim ve Sosyalizm.
- Deleuze, G., ve Guattari, F.. (1986). Önsöz. *Kafka toward a minor literature* 1.Bs., s 28-43. Minneapolis, ABD: University of Minnesota.
- Deleuze, G., ve Guattari, F.. (2000). *Kafka: minör bir edebiyat için*. 1. Bs., Çev. ÖzgürUçkan & ve Işık Ergüden, İstanbul, Türkiye: Yapı Kredi.
- Deleuze, G., ve Guattari, F. (2007). *A thousand plateaus, capitalism and schizophrenia*. 11.Bs., Çev. Brian Massumi. Minneapolis, The USA: University of Minnesota Pres
- Ecevit, Y. (1989). *Oğuz Atay'da aydın olgusu* (1. Bs.). İstanbul, Türkiye: Ara.
- Ecevit, Y. (2005). "Ben buradayım..." *Oğuz Atay'ın biyografik ve kurmaca dünyası*. 2. Basım. İletişim.
- Fırıncıoğulları, S. (2016). *Mikhail Bakhtin ve romanın sosyolojisi*. *Akademik Bakış Dergisi*,(54). 445- 458.Görüntülenme Tarihi: Nisan 29, 2018. file/383329.
- Furlanetto, E. (2013, Ağustos 15) "The 'Rumi phenomenon' between Orientalism and cosmopolitanism: the case of Elif Shafak's the forty rules of love." *European Journal of English Studies*, Cilt 17 Sayı 2, 15.08.2013, 201–213. *Taylor and Francis*, tandofline, doi:10.1080/13825577.2013.797210.
- Gülsoy, M. (2014). *602.gece kendini var eden hikaye* (3. Bs.). İstanbul, Türkiye: Can.
- Güran, M. (2011). *Dostoyevski ve Oğuz Atay romanlarında kimlik sorunu* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi.

- Görüntülenme Tarihi Nisan 28, 2018, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Gürbilek, N. (1990). "Kemalizmin delisi Oğuz Atay." *Defter Dergisi*, Sayı 14, ss. 7–19.
- Gürle, M. (2016). *Ölülerle konuşmak: Shakespeare'den Joyce'a Tutunamayanlar'da edebi miras meselesi* (1. Bs.) (Çev., Ü Küçükislamoğlu.). İstanbul, Türkiye: İletişim.
- Holland, E. W. (1991). Deterritorializing "deterritorialization": "Anti-Oedipus" "A thousand plateaus". *SubStance*, 20(66), S. 3. ss. 55-65. Görüntülenme Tarihi Aralık 29, 2017, <https://www.jstor.org/stable/pdf/3685179.pdf>.
- Kaya, R. (2015). Post-Anarşizmin Sırt Çantasındaki Deleuze. *Politik Teori*. Görüntülenme Tarihi Nisan 28, 2018, <http://www.dunyaninyerlileri.com/post-anarsizmin-sirt-cantasindaki-deleuze-ramazan-kaya/>
- Kılıç, S. (2013). Deleuze ve Guattari: Şizoanalitik Ontoloji Düzleminde Oedipal Bilinçdışının Yersizyurtsuzlaşması. *Kaygı Uludağ üniversitesi Felsefe Dergisi*, (21). ss. 96-110. Görüntülenme Tarihi Nisan 28, 2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/271129>
- Newman, S. (2014). *Bakunin'den Lacan'a* (Çev., K. Kızıltuğ.). İstanbul, Türkiye: Ayrıntı.
- Parla, J. (2000). *Don Kişot'tan Bugüne Roman* (1.Bs.). İstanbul, Türkiye: İletişim.
- Robinson, A. (2010, Eylül 10). In theory why Deleuze (still) matters: states, war-machines and radical transformation. Görüntülenme Tarihi Aralık 31, 2017, <https://ceasefiremagazine.co.uk/in-theory-deleuze-war-machine/>
- Shayegan, D. (1991). *Yaralı bilinç: Geleneksel toplumlarda kültürel şizofreni* (1. Bs.) (Çev., H. Bayrı). İstanbul, Türkiye: Metis.
- Uluğ, Ç. (2014, Ağustos 19). Psikanalize karşı yersizyurtsuz bir analiz olarak şizoanaliz. Görüntülenme Tarihi Nisan 28, 2018, <http://kaosgl.org/sayfa.php?id=17343>.